

М. В. Макаренко,
д. е. н., доцент, Азовський морський інститут

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

М. Makarenko,
Doctor of Economics, Associate Professor, Azov Maritime Institute Odessa National Maritime Academy

PARTICULAR FEATURES OF INVESTMENT PROCESSES IN REGIONS OF UKRAINE

У статті розглянуто особливості інвестиційних процесів, що відбуваються в регіонах України, визначено поточні цілі цих процесів, наведені чинники, що стимулюють різні типи інвесторів. На основі дослідження принципів формування обґрунтованої регіональної політики та інвестиційних джерел сформульовано положення інвестиційного клімату в регіоні.

The features of investment processes which occur in regions of Ukraine are considered in article, the current purposes of these processes are defined, stimulating factors for different types of investors are resulted. On the basis of research of principles of formation of a well-founded regional policy and investment sources positions of an investment climate in region are formulated.

Ключові слова: інвестиційні процеси, джерела інвестицій, принципи інвестування, чинники інвестування, інвестиційні рішення.

Key words: investment processes, sources of investments, investment principles, investment factors, investment decisions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Соціально-економічні перетворення, які зараз відбуваються в Україні не можуть не позначитися на інвестиційних процесах, оскільки останні виступають його своєрідним барометром. Значимість поглибленого дослідження проблеми регіональної інвестиційної діяльності визначається тим, що управління інвестиціями є найважливішими заходами структурного перетворення виробничого й соціального потенціалу України, підвищення ефективності його використання, проведення діючої державної політики.

В Україні на сучасному етапі розвитку економіки необхідною умовою ефективності інвестиційної діяльності є відродження фінансово-кредитного та інвестиційного ринків. Економічного підсилення та активації інвестиційної діяльності можна досягти тільки зі створенням ринку капіталів. Це завдання

багатопланове й містить як коротко-, так і довгостроковий аспекти, пов'язані з вирішенням проблеми розвитку ринку акціонерних капіталів і державних цінних паперів. Останнє досягається заохоченням надходжень та інвестицій, а також надходжень від приватизації.

Існуючий механізм інвестиційної діяльності поки що недосконалий і не має відповідної методологічної основи. Потребують подальшого відпрацювання такі практичні аспекти, як фінансові інструменти інвестиційного процесу відтворення капіталу, механізм формування ресурсів і джерел інвестування на підприємстві, формування ринку цінних паперів та ін.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є визначення особливостей розвитку інвестиційних процесів в регіонах України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ ТА ДОСЛІДЖЕНЬ

У роботах Гребеникова Е. [2], Москаленко В. [3] розглядаються актуальні питання загальної динаміки обсягів інвестицій в економіці та аналіз їхніх джерел й напрямів за видами економічної діяльності. Статті Харламової Г. [4], Танько К. [5], Качаєва Ю. [6], Петкової Л. [7] присвячені вивченню регіональної специфіки інвестиційної діяльності й факторів, що визначають її стан. Однак у силу тісного системного взаємозв'язку й динамічності цих процесів і явищ існує об'єктивна необхідність у постійному моніторингу їхнього сучасного стану з метою своєчасного і якісного регулювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інвестиційним процесам, що відбуваються в регіонах України властиві наступні особливості.

Децентралізація інвестиційного процесу. Можна виділити два напрями цього процесу: державний центр — регіон; регіональний уряд — регіональні промислові й фінансові інститути. У першому випадку відбувається передача централізованих керуючих функцій на користь регіональних владних структур при одночасному виснаженні державних джерел інвестицій. У цей час у жодному регіоні України держава не здійснює комплексну інвестиційну політику, тому всі інвестиційні потоки формуються на локальному рівні. У другому випадку економічна політика регіональних владних структур приводить до поступового скорочення обсягів державних інвестицій. Частка прямих державних інвестицій у валових капітальних вкладеннях незначна. Отже, сучасний інвестиційний процес у регіоні характеризується скороченням частки державних інвестицій при збереженні державного контролю над великим розміром капітальних вкладень.

Перехід до переважно економічних методів впливу. Держава втрачає свої функції головного планувального інституту й інституту, що розподіляє та здобуває інші, раніше не властиві їй ролі: власника, рівноправного учасника, пайового партнера, фінансового агента, гаранта й кредитора.

Для встановлення принципово інших взаємин у сфері відтворення необхідний досить великий період часу. Також як і будь-якій іншій розвинутій системі, економіці властива інерція, тому процес перетворень зустрічає опір старої моделі управління. До нових форм державного впливу на інвестиційний процес у регіонах країни можна віднести: формування інвестиційного бюджету як ключового елемента державного планування, довгострокове державне кредитування, державні гарантії й регулювання діяльності акціонованих підприємств за допомогою управління пакетами акцій, що належать державі. Існують значні резерви у впровадженні нових форм державного управління інвестиційним процесом і вдосконалюванні наявних. Так, практично не задіяні механізми участі на паях держави, повільно стимулюється фондовий ринок, немає чіткої системи заохочень і преференцій для вітчизняних інвесторів. Тому в даний момент процес зміни системи управління супроводжується падінням керованості системи.

Поява нових учасників інвестиційного процесу. На керованість інвестиційним процесом впливає і його структурний розвиток, який характеризується появою великої кількості нових суб'єктів. Примітивна система відтворювальних відносин "держава — промислове підприємство" переростає в розгалужену структуру учасників інвестиційного процесу. Зміна кількісних і якісних параметрів, з одного боку, ускладнює реалізацію інвестиційної політики, з іншого боку — дозволяє державі передати частину своїх інвестиційних зобов'язань і інтересів іншим учасникам.

У здійсненні власної інвестиційної політики кожний регіон України може переслідувати найрізноманітніші цілі. Головна проблема полягає в тому, що локальні інвестиційні ініціативи не повинні суперечити установкам як внутрішньої регіональної економічної політики, так і глобальній меті економічного розвитку країни.

Цілями поточної інвестиційної політики для більшості регіонів у цей час є: структурна перебудова регіональної економіки; досягнення економічної самостійності й забезпечення економічної безпеки регіону; раціоналізація розміщення продуктивних сил у регіоні й зміцнення власної індустріальної бази (насамперед, експортно-орієнтованих галузей, виробництво енергетичних ресурсів, продуктів харчування); виділення пріоритетних інвестиційних проектів, виходячи з інтересів регіонального господарського комплексу.

Розробка обгрунтованої інвестиційної політики регіону на перспективу виникає із глобальної цільової установки щодо розвитку даного регіону. Більшість регіонів країни ставлять своєю стратегічною метою створення структурно й технологічно розвинутої економіки зі стійким типом відтворення. Відповідно до цього визначаються принципи інвестиційної політики регіону.

Для більшості регіонів України в цей час актуальна проблема розробки й реалізації промислової політики, яка була б націлена на більш ефективний розвиток реального сектору, виділення пріоритетних напрямків індустріального зростання, активізацію вкладення в них інвестиційних і фінансових ресурсів.

Промислова політика регіону повинна включати три блоки: політики відновлення й модернізації продуктивних сил; фінансово-кредитної політики спільної участі; інноваційної політики. Основне завдання першого блоку — зміцнення й розвиток промисловості регіону, своєрідне закріплення існуючих позицій. Другий блок повинен бути націлений, насамперед, на більш ефективне використання традиційних джерел виробничих інвестицій, а також на залучення нових фінансових ресурсів. Завдання третього блоку — якісне відновлення індустріальної бази на основі впровадження нових ресурсозберігаючих і ефективних технологій у промисловість.

Інноваційний характер інвестицій. Одне з найважливіших вимог сучасності — інноваційний характер розвитку економіки регіонів.

Інновації стають найважливішою умовою економічного підйому країни. Забезпечення необхідного рівня інноваційної активності в економіці регіону — ключова економічна проблема успішності його розвитку.

У той же час інноваційна активність в українській економіці поки ще досить низька, що викликане слабкою пропрацьованістю організаційно-економічних моделей діяльності економічних агентів.

Таблиця 1. Найважливіші спонукальні фактори прийняття інвестиційних рішень

Типи інвесторів	Основні (визначальні) фактори
Експортно-орієнтовані підприємства	Наявність і вартість трудових ресурсів; експортні стимули; реальний курс національної валюти; можливості будівництва і власного розвитку
Місцеві ринково-орієнтовані підприємства	Розміри ринку товарів (робіт та послуг) та можливості його розвитку; захищеність місцевого ринку від імпорту; наявність конкуренції; ставка рефінансування
Малі підприємства	Наявність інвестиційних можливостей; стабільність економічної політики в країні; відсутність обмежень на діяльність на місцевому ринку
Місцеві інвестори	Доступність кредитних ресурсів; стабільність економічної політики; рівень розвитку ринку (сировина, матеріали); наявність інвестиційних стимулів
Іноземні інвестори	Можливість виходу на місцевий ринок; політична стабільність і передбачуваність дій уряду; стабільність економічної політики; історичний інвестиційний досвід і можливості
Транснаціональні корпорації	Внутрішньокорпоративні глобальні інтереси; можливість виходу на місцевий ринок; відсутність політичних ризиків і передбачуваність дій уряду; стабільність економічної політики держави; достатній рівень розвитку інфраструктури

Джерело: [1].

Політика інновацій полягає в передбаченні змін виробничої функції господарюючого суб'єкта й виробленню рішень, що забезпечують сталий розвиток. Інноваційна стратегія регіону формується виходячи із цільових економічних установок, прийнятих підприємствами на довгостроковий період. Інноваційна стратегія, опираючись на стратегічний маркетинг, повинна випереджати ринковий попит і деякою мірою формувати його в майбутньому.

Механізм ефективної реалізації інноваційних проєктів містить у собі [1]:

- розробку стратегії реалізації проєкту;
- створення спеціальної бізнес-оболонки;
- формування інноваційного клімату на підприємстві;
- стратегію просування проєкту і його активний маркетинг;
- нові способи фінансування проєкту;
- контроль і моніторинг.

Принципами формування обґрунтованої регіональної інвестиційної політики є: ефективність, структурна рівновага, цілеспрямованість, загальнонаціональна значимість.

Орієнтир на ефективне інвестування. Інвестиції, що спрямовують в економіку регіону, повинні приносити прибуток в умовах, що обмежуються цілями кожного конкретного проєкту, періодом його реалізації, ресурсами, що залучають під нього. Доцільно вкладати кошти в проєкти, ефективність яких заздалегідь підтверджена, строки окупності невеликі, а умови реалізації не мають додаткових ризиків. Отже, інвестиції повинні спрямовуватися в першу чергу на створення нових некапіталомістких або стратегічно важливих виробництв, орієнтованих на конкретні внутрішні й зовнішні ринки збуту, або реконструкцію й модернізацію традиційної промислової бази. Слід відмовитися від фінансування й підтримки безнадійно збиткових підприємств, а також від створення нових виробництв, продукція яких буде неконкурентоспроможна в порівнянні з аналогічними завезеними товарами або ресурсами.

Прагнення до досягнення структурної рівноваги. У регіональній економіці інвестиційні потоки мають певні обмеження структурного характеру. Кожне структурне співвідношення потребує встановлення деяких граничних рівнів розвитку або поточного стану. Граничні значення повинні встановлюватися виважено, залежно від тактичних умов реалізації того або іншого етапу програми й можливості втручання держави у вирішення цих проблем, оскільки можливо свідоме маніпулювання подібними співвідношеннями.

Цілеспрямованість інвестування. Необхідність цього принципу пов'язана з обмеженістю інвестиційних ресурсів. Інвестиції слід направляти на реалізацію кінцевого числа проєктів, що мають конкретне обґрунтування й практичну користь.

Загальнонаціональна значимість. Проведення інвестиційної політики в регіонах не припускає здійснення тієї або іншої національної ідеології, воно акумулює матеріалізацію корпоративних, групових і приватних інтересів сторін, лише опосередковано представляючи собою реалізацію інтересів суспільства в цілому. У цьому її вразливість. Інтереси різних груп перетинаються й найчастіше гальмують розвиток економіки. Тому основними умовами реалізації інвестиційної політики повинні стати концентрація й загальна спрямованість фінансових і інших інтересів основних суб'єктів інвестиційного процесу, їх відповідальність у прийнятті рішень і реалізації тих або інших програм. Формування такого підходу повинні взяти на себе державні органи регіону.

Для комплексного аналізу можливих джерел надходження інвестиційних ресурсів важливо враховувати найважливіші фактори, що спонукають ті чи інші групи інвесторів приймати інвестиційні рішення (табл. 1).

Основними джерелами регіональних інвестицій є: державні інвестиції (державного й регіонального рівня), приватні внутрішні інвестиції, приватні іноземні інвестиції, іноземні державні й міждержавні інвестиції.

До державних інвестицій у регіоні відносять:

- кошти державного бюджету розвитку (державного й регіонального);

— інвестиції державних підприємств і організацій, міністерств і відомств, позабюджетних фондів, здійснювані поза плановою інвестиційною програмою;

— податкові пільги й інвестиційні кредити, надавані підприємствам і іншим економічним суб'єктам, а також кредити державних фінансових структур.

Регіональний бюджет розвитку є ключовим інститутом державної участі в сфері регіональних відтворювальних відносин.

У бюджеті розвитку регіону джерела інвестицій поділяють на безоплатні й поворотні. Безоплатні інвестиції, в основному державні ресурси, спрямовують в соціальну сферу. Поворотні ресурси містять у собі позики держави (іноземні кредити й емісія цінних паперів), державні інвестиційні кредити й кредити, надавані під державні гарантії. Через вкрай складне фінансове становище регіону позикові державні ресурси більше не є перспективним джерелом. Через обмеженість коштів регіонального бюджету розвитку необхідне впровадження принципу обов'язкової зворотності й платності як основи формування бюджету розвитку регіону.

Принципами розробки бюджету розвитку регіону є:

1) чітке визначення структурних співвідношень між виробничим і соціальним напрямками інвестування в економіку регіону;

2) концентрація державних інвестиційних ресурсів для реалізації стратегічно найбільш перспективних проєктів;

3) наукове обґрунтування структурних коефіцієнтів розподілу державних капітальних вкладень по районах і містам обласного підпорядкування з метою нівелювання різних територіальних відмінностей у забезпеченні соціальними благами, а отже, і в рівні життя;

4) більш широке використання інструментів і методів економіко-математичного моделювання, які зараз практично не застосовуються державними органами управління економікою в регіонах.

Позабюджетні фонди як засоби реалізації інвестиційної політики в регіоні. Діяльність багатьох позабюджетних фондів універсальна для всіх регіонів України. Разом з тим у деяких регіонах створені спеціальні інститути, що займаються інвестиційною діяльністю.

До найважливіших проблем розробки регіональних бюджетів розвитку відносять:

— недостатність фінансових ресурсів для покриття поточної валової інвестиційної потреби регіону;

— недосконалість державного регулювання при акумуляції джерел інвестиційного бюджету — використання переважно прямих державних інвестицій при низькій зворотності коштів, що приводить до поступового виснаження ресурсів;

— перевантаженість бюджету видатками, виділюваними на безповоротній основі, і територіальні відмінності в розподілі інвестицій, які в довгостроковій перспективі можуть призвести до ряду негативних тенденцій у зайнятості, розселенні й інших соціальних аспектах життя населення;

— відсутність соціально-економічного критерію здійснення державної інвестиційної програми;

— неефективне розміщення інвестицій і невиправдане перевищення кінцевих витрат у будівництві за рахунок державних коштів.

Стимулювання приватних інвестицій населення. У країнах з розвинутою ринковою економікою населення виступає традиційним постачальником грошових ресурсів на фондовий і кредитний ринки, де попит на них пред'являють як підприємці, так і держава.

Кошти населення, що спрямовуються в інвестиції, за своєю суттю є заощадженнями. Їх можна підрозділити на наступні три групи: поточні заощадження, заощадження на придбання товарів тривалого користування або нерухомості, заощадження на непередбачений випадок.

Заощадження на придбання товарів тривалого користування або нерухомості утворюються, коли громадяни відкладають гроші на придбання товару із ціною, що перевищує розмір поточного доходу. Для акумуляції заощаджень цього виду вони розміщуються на ощадних банківських рахунках і термінових депозитах.

Заощадження на непередбачений випадок (і старість) довгострокові за своїм характером, вони можуть розмішатися у вигляді покупки корпоративних цінних паперів, акцій і облігацій, інших довгострокових фінансових активів.

З погляду суспільних інтересів заощадження населення є специфічним інвестиційним ресурсом, оскільки потенціал його залучення й використання в більшій частині визначається не стільки фінансовими параметрами, скільки ступенем довіри інвесторів до державних і приватних фінансових структур.

Об'єктами інвестицій населення є матеріальні й фінансові активи. До перших відносять рухоме й нерухоме майно, будинки й спорудження, дорогоцінні метали, товари тривалого користування, що використовуються як засоби виробництва, наприклад, автомобілі, комп'ютери й оргтехніка і т.д. Фінансові активи включають усі види платіжних і фінансових зобов'язань, у тому числі готівка, внески в поточних рахунках, інші за терміновістю види внесків у банках, різні короткострокові боргові зобов'язання, облігації, а також титули власності на капітал, наприклад акції, і інші фінансові документи, що підтверджують укладання угоди із приводу руху фінансових ресурсів.

Фактична різниця між сукупними грошовими доходами населення й кінцевим споживанням домашніх господарств досить істотна. Вона складається з офіційно неврахованих інвестицій населення, готівки й споживчих видатків за межами регіону, у тому числі туристичних путівок, транспортних послуг, покупки товарів і валют. Отже, значна частина доходів населення вимивається з регіональних фінансових потоків. Це говорить про наявність значних резервів, що лежать в області розвитку системи фінансових посередників як інструменту ефективної трансформації заощаджень населення в інвестиції в реальний сектор економіки.

Для активізації приватних інвестицій населення необхідна нова регіональна політика доходів, яка містить у собі три наступні блоки: забезпечення зростання номінальних і реальних доходів населення, стимулювання заощаджень, управління активами.

Перший блок є основним. Підвищення рівня доходів безпосередньо приводить до росту приватних інвестицій. Найбільш реальним кроком у цьому напрямі було б зниження податкового тягара на доходи при-

ватних осіб. Це більшою мірою прерогатива державної влади.

Однак і регіональна влада може вплинути на підвищення рівня доходів у регіоні шляхом установлення прибуткових податкових ставок оподаткування, зниження рівня безробіття шляхом створення нових робочих місць, залучення в економіку регіону інвестиційних ресурсів.

Підвищення грошових доходів населення можливо також шляхом вирішення регіональної бюджетної кризи, рішення проблеми неплатежів, проведення своєчасної індексації заробітної плати, оптимізації структури зайнятості.

Другий блок покликано забезпечити стимули до створення довгострокових заощаджень. Тут, крім чисто економічних механізмів, політика доходів повинна включати певні пропагандистські установки. Кожна людина повинна знати, що держава зацікавлена в його доходах і заощадженнях і гарантує це право, що його гроші можуть приносити реальний дохід, а його власність множитися в результаті вільного вибору інвестицій. При цьому не варто стимулювати ріст споживчих витрат на предмети розкоші, товари, що не мають інвестиційної мети. Вихідним критерієм норми заощаджень повинні стати 15—20% річного доходу, що є стандартним показником для середнього класу США.

Третій блок політики доходів — розробка системи управління активами. Це сфера державних інтересів і державних гарантій. Держава зацікавлена в тому, щоб заощадження спрямовувалися переважно в нерухомість, цінні папери й банківські депозити, тобто були в обороті.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведений огляд особливостей інвестиційних процесів в регіонах України, визначення цілей інвестиційної політики регіонів та принципів її формування, дозволяє висловити деякі положення щодо моделювання інвестиційного клімату регіонів. Отже, він повинен включати:

Мету залучення іноземних інвестицій: вона повинна виходити лише з інтересів національної економіки країни сьогодні і на перспективу — стабілізація, економічне зростання як основи добробуту населення регіонів України.

Засоби досягнення мети: оптимальне поєднання формування фонду інвестування як за рахунок вітчизняних можливостей, так і шляхом прийняття іноземного капіталу на умовах, що не загрожують економічній і політичній незалежності України.

Економічне середовище: стан економіки країни, тобто наявність реальних можливостей (інвестиційного поля) і необхідності прийняття іноземного капіталу — на основі проведених економічних розрахунків.

Соціальне середовище та його особливості: наявність певного негативного відношення населення до іноземного капіталу.

Політичне середовище: відсутність загрози націоналізації капіталу, політична стабільність тощо.

Доцільність: включення до моделі спільних інвестиційних проєктів, що вже довели свою ефективність.

Література:

1. Барановський О.І. Залучення інвестицій: питання теорії і практики / О.І. Барановський, М.М. Туріянська. Д.: Астро ПП, 1999. — 276 с.
2. Гребеникова Е. Состояние инвестиционной деятельности в Украине и возможности ее активизации / Е. Гребеникова // Экономика. Финансы. Право. — 2003. — № 2. — С. 14—18.
3. Москаленко В.П. Современное состояние основных фондов в Украине и оптимизация источников финансирования инвестиций / В.П. Москаленко, О.В. Шипунова // Проблемы і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. пр. Наукове видання. — Суми: УАБС. — 2004. — С. 386—392.
4. Харламова Г.О. Неоднорідність інвестиційного простору України / Г.О. Харламова // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — № 2. — С. 27—34.
5. Танько К.С. Особливості розвитку інвестиційних процесів на регіональному рівні / К.С. Танько // Формування ринкових відносин в Україні. — 2005. — № 1. — С. 17—20.
6. Качаєв Ю.Д. Географічна сегментація ринку інвестицій в основний капітал України / Ю.Д. Качаєв // Фондовый рынок. — 2000. — № 24. — С. 9—11.
7. Петкова Л.О. Інвестиційна привабливість регіонів / Л.О. Петкова // Фінанси України. — 2005. — № 9. — С. 40—47.

References:

1. Baranovs'ryy, O.I. (1999) "Zaluchennya investytsiy: pytannya teoriyi i praktyky" [Attraction of investments: theory and practice questions]. Donetsk: Astro PP [in Ukrainian].
 2. Grbennikova, E. (2003), Sostoyanie investitsionnoy deyatel'nosti v Ukraine i vozmozhnosti ee aktivizatsii [Condition of investment activity in Ukraine and possibility of its activation]. Ekonomika. Finansy. Pravo — Economy. The finance. The law, 2, 14—18 [in Ukrainian].
 3. Moskalenko, V.P. (2004), Sovremennoe sostoyanie osnovnykh fondov v Ukraine i optimizatsiya istochnikov finansirovaniya investitsiy [Current state of a fixed capital in Ukraine and optimisation of sources of financing of investments]. Sumy: UABS [in Ukrainian].
 4. Kharlamova, G.O. (2006), Neodnorodnist' investytsynogo prostoru Ukrainy [Heterogeneity of investment open space of Ukraine] Aktualnye problemy ekonomiky — Actual problems of economy, 2, 27—34 [in Ukrainian].
 5. Tan'ko, K.S. (2005), "Osoblyvosti rozvitku investytsynyx protsesiv na rehional'nomu rivni" [Features of development of investment processes at regional level]. Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini — Formation of market relations in Ukraine, 1, 17—20 [in Ukrainian].
 6. Kachaev, Yu.D. (2000), "Heohrafichna sehmentatsia rynku investytsiy v osnovniy kapital Ukrainy" [Geographical segmentation of the market of investments into a fixed capital of Ukraine]. Fondovyy rynek — The share market, 24, 9—11 [in Ukrainian].
 7. Petkova, L.O. (2005), "Investytsyna pryvablyvist' rehioniv" [Investment appeal of regions]. Finansy Ukrainy — Finance of Ukraine, 9, 40—47 [in Ukrainian].
- Стаття надійшла до редакції 17.01.2014 р.